

ČESKOSLOVENSKO-AUSTRALSKÉ VZTAHY VE DRUHÉ POLOVINĚ 20. STOLETÍ¹

Jana Burešová

1 Úvod

Studie je zaměřena na nejzákladnější zmapování a prvotní charakteristiku oficiálních vztahů mezi vládami Československé republiky a Australského svazu, s prioritní pozorností na etapu komunistického režimu v Československu ve druhé polovině 20. století.² V rámci výkladu jsou ilustračně uvedeny některé konkrétní typy a formy společných zájmů daných států a preferované oblasti a témata československé komunistické vlády v australském prostředí. Jedná se o mikrosondy zacílené do vybraných zájmových oblastí oficiálních vlád obou sledovaných států a jejich institucí.³

Základním a dosud historiky nevyužitým pramenným materiálem k danému výzkumnému úkolu jsou písemnosti z provenience Ministerstva zahraničních věcí ČSR a ČSSR a zastupitelského úřadu československé vlády v Austrálii, uložené v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky ve fondech Teritoriální odbory – Austrálie podle stanovených časových úseků, ve své úplnosti zpřístupněné badatelům až v roce 2013.⁴ Písemnosti vypovídají o oblastech zájmu československé vlády v případě australské vnitřní a zahraniční politiky, podávají obecnou charakteristiku státu v jednotlivých časových úsecích se zaměřením na počet obyvatelstva, členství v mezinárodních organizacích, zájmové oblasti vývozu a dovozu zboží apod.

¹ Studie je součástí vědeckovýzkumného projektu *Český exil v Austrálii a jeho kultura 1948–1989*, podpořeného GA ČR na léta 2012–2016 pod číslem P410/12/1294. Výzkumnému tématu zaměřenému na společenské aktivity a kulturní činnost exulantů dává tato studie rámec oficiálních vztahů a kontaktů dvou dotčených státních útvarů, Australského svazu a komunistické Československé republiky.

² K období první poloviny 20. století viz některé dílčí informace BUREŠOVÁ, Jana: *Zdroje informací o Austrálii v období první Československé republiky*. *Historica Olomucensia*, 44–2013, Sborník prací historických, XXXII, s. 115–132; Táž: *K problematice československého vystěhovalectví do Austrálie v podmínkách světové hospodářské krize na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století*. *Moderní dějiny*, 21, 2013, č. 2, s. 81–100.

³ Studie neaspiruje na úplnost a podrobnost výkladu oficiálních vládních vztahů a kontaktů Československa a Austrálie.

⁴ Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR Praha (dále jen AMZV), fond TO-T 1945–1968, Austrálie, Nový Zéland; fond TO-T 1969–1974 Austrálie, Nový Zéland; fond TO-T 1975–1979, Austrálie, Nový Zéland; fond TO-T 1980–1989 Austrálie, Nový Zéland.

Dále materiály ilustrují stav oficiálních československo-australských vztahů, přinášejí generálním konzulátem v Sydney zjištěné informace o počtu a aktivitách československých exulantů, tj. československých občanů, nelegálně opustivších Československo.⁵

Pokud jde o dosud publikované informace o podobách zájmu československého státu a jeho institucí o Austrálii, skromné informace najdeme v jedné ze dvou v posledních letech vydaných přehledných dějinách Austrálie.⁶

2 Základní informace k dějinám Austrálie

Dějiny Austrálie jsou spojovány s námořními výpravami Britů ve druhé polovině 18. století. V roce 1770 James Cook připlul k pobřeží dnešního přístavu Sydney a vyhlásil nárok britské koruny na východní pobřeží Austrálie pod názvem Nový Jižní Wales. Britové toto území považovali za území nikomu nepatřící, čili „terra nullius“. Jako Den Austrálie byl vyhlášen 26. leden 1788, kdy Británie převzala formálně moc nad svou novou kolonií na australském kontinentu. První guvernér Arthur Phillip toho dne vztyčil v zátoce Port Jackson britskou vlajku. Do své nové kolonie začali Britové ve velkém přivážet trestance. První flotila jedenácti lodí přivezla přes 700 trestanců, mužů i žen. Mnozí historikové i jiní pisatelé často uvádějí, že největší australské město Sydney vybudovali britští vězni a jejich potomci.⁷ Pro úplnost informace o plavbách Evropanů do Tichomoří je třeba uvést, že před Brity se do těchto míst dostali už dříve Španělé, Portugalci a Nizozemci. Např. v roce 1642 objevil Abel Tasman Van Diemenovu zemi, dnešní ostrov Tasmánie, a Nový Zéland. O mapování kontinentu se zasloužili také Nizozemci,

⁵ K tomuto tématu podrobněji BUREŠOVÁ, Jana: *Informovanost komunistické vlády v Československu o emigrantech a exulantech v Austrálii v padesátých a šedesátých letech 20. století*. Historica Olomucensia, 46–2014, Sborník prací historických, XXXV, s. 197–219 a dále BUREŠOVÁ, Jana – TRAPL, Miloš: *Obraz československého emigrantského prokomunistického spolku ve druhé polovině 20. století – Československý kroužek v Sydney v Austrálii*. Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 6, 2013, s. 89–107.

⁶ BRINKE, Josef: *Češi v Austrálii, dodatek k českému vydání od J. Brinkeho*. In: BLAINEY, Geoffrey: *Dějiny Austrálie*. Praha 1999, s. 209–217. Nakladatelství Lidové noviny v relativně krátké době (14 let) pořídilo překlad do češtiny dalšího celkového přehledu dějin Austrálie, kde už toto téma není přiřazeno. Srovnej MACINTYRE, Stuart: *Dějiny Austrálie*. Praha 2013. Recenzi komparativního charakteru na obě knihy viz KREISINGER, Pavel: *Nová syntéza dějin Austrálie v českém překladu*. Macintyre, Stuart: *Dějiny Austrálie*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2013. Historica Olomucensia, 46–2014, Sborník prací historických, XXXV, s. 307–314.

⁷ Poslední loď s trestanci připlula na ostrov Tasmánie v roce 1853. Děle pokračovalo vyvážení trestanců do později kolonizované Západní Austrálie. Celkem Británie umístila na australském kontinentu více než 100 000 trestanců.

dlouho se celý kontinent označoval jako Nové Holandsko. Současně mořeplavci používali název Terra Australis Incognita, čili neznámá země na jihu. Pod touto inspirací byl roku 1817 celý kontinent oficiálně pojmenován jako Austrálie. Kolonizace Austrálie probíhala jinak než např. kolonizace Severní Ameriky, v jejímž případě Britové uzavírali smlouvy s domorodým obyvatelstvem. Území Nového Jižního Walesu na východě, později pak celý kontinent a okolní ostrovy si přisvojili Britové pouhým vyhlášením své suverenity. Tedy po ztrátě svých kolonií v Americe našla Británie náhradu objevením australského kontinentu, kde vzniklo několik jejích kolonií, později jednotlivých států Australského svazu.

Na přelomu 19. a 20. století sílilo na australském kontinentu federalizační hnutí. Zástupci jednotlivých koloniálních parlamentů začali jednat o dalším uspořádání kontinentu, scházely se federální konference. Prvního ledna 1901 bylo v Sydney vyhlášeno Australské společenství či Australský svaz. Británie australské federalizační úsilí podporovala, ale nechtěla Austrálii pustit ze svého vlivu. Nová ústava Australského svazu tak vstoupila v platnost zákonem britského parlamentu. První federální parlament s horní komorou, senátem, zastupujícím jednotlivé státy, a dolní komorou, sněmovnou, zastupující lid, se ještě v roce 1901 sešel v Melbourne. V zemi začala úřadovat federální vláda v čele s ministerským předsedou. Britské zájmy hájil v Austrálii generální guvernér. Federalizace byla dokončena v roce 1911.⁸ Původní obyvatelstvo, označované jako Austrálci nebo Aboriginci, bylo v průběhu 19. století britskými přistěhovalci krutě likvidováno, zejména v Tasmánii. Otázka původního obyvatelstva, jeho důstojnosti, chování Britů vůči němu, začala být ke konci 20. století v Austrálii otevírána. Nejvyšší australský soud došel v roce 1992 k závěru, že na původním obyvatelstvu byla spáchána krutá křivda a že značný rozsah půdy patří původnímu obyvatelstvu. Tato otázka i na začátku 21. století patří k palčivým problémům, ovšem názory na řešení i výklad problému se mezi veřejností různí.

V průběhu 20. století se australské vazby s Británií postupně uvolňovaly. Obou světových válek se Austrálie účastnila po boku Británie, ovšem už v průběhu druhé světové války se odkláněla od své mateřské země a spojenecky se napojovala na Spojené státy americké.⁹ Od roku 1951 se stala součástí paktu ANZUS (Austrálie, Nový Zéland, USA). V rámci bipolárně

⁸ Australský svaz má šest států (Nový Jižní Wales, Queensland, Victoria, Jižní Austrálie, Západní Austrálie, Tasmánie). Přímou federální vládou je spravováno Severní teritorium a Teritorium hlavního města Austrálie Canberra.

⁹ Samotná Británie se už od roku 1931 snažila o decentralizaci, což dokládá Westminsterský statut, kterým formálně vzniklo Britské společenství národů (British Commonwealth of Nations). Austrálie ho nepříliš ochotně přijala až v roce 1942.

rozděleného světa a v něm vedených válek se australská armáda po boku USA, zpravidla v rámci vojsk OSN, účastnila války v Koreji (1950–1953), války ve Vietnamu (1962–1975), na přelomu 20. a 21. století i válek v Iráku, australské jednotky byly nasazeny v roce 2001 i v Afghánistánu.

3 Československo-australské vztahy

Bilaterální vztahy mezi Československem a Austrálií byly navázány 20. srpna 1920, tedy velmi brzy po vzniku Československé republiky. Na dlouhou dobu to však bylo pouze na konzulární úrovni. Na úroveň velvyslanectví byly vzájemné vztahy povýšeny od 18. června 1972. Českoslovenští velvyslanci ovšem zpočátku sídlili v indonéské Jakartě. První československý velvyslanec se sídlem v hlavním městě Canberra byl akreditován 13. září 1988. Australský velvyslanec byl přímo v Praze akreditován až po pádu komunistického režimu v Československu, ke dni 18. července 1990.¹⁰ Do té doby sídlil v polské Varšavě a pak ve Vídni.

Československá vláda získávala informace o dění v Austrálii především prostřednictvím generálního konzulátu se sídlem v Sydney. Byl to pro ni základní informační a komunikační zdroj. O své činnosti podával generální konzulát do Prahy na ministerstvo zahraničních věcí pravidelné zprávy.¹¹ Vedle zpráv o australské realitě se československá komunistická vláda snažila prostřednictvím konzulátu získávat průběžně informace o životě a společensko-politických aktivitách exulantů. Vzhledem k tomu, že exulanti odešli z Československa do zahraničí nelegálně, neměla československá vláda o jejich osudu oficiálními cestami informace.¹² Mezi emigranty v Austrálii, tak jako jinde ve světě, se našli lidé ochotní spolupracovat s československou

¹⁰ V roce 1992 ovšem australská vláda z ekonomických důvodů své velvyslanectví v Praze uzavřela.

¹¹ AMZV, fondy Teritoriální odbory, Austrálie, Nový Zéland. Podrobný rozpis jednotlivých fondů viz pozn. 4.

¹² První velká exilová vlna odešla do Austrálie po uchvácení moci komunisty v únoru 1948. V letech 1949 a 1950 připlulo po přechodném pobytu v utečeneckých táborech v Německu, Rakousku a Itálii zhruba 11 000 Čechů a Slováků. Druhá velká vlna následovala po násilném ukončení liberalizačního procesu v Československu po srpnu 1968. Tehdy odešlo z Československa do Austrálie asi 6 000 československých státních příslušníků. V menším množství, i vzhledem k početním kvótám stanoveným později australskou vládou pro přijímání emigrantů, a vzhledem k utužení režimu v Československu na počátku období tzv. normalizace, odcházeli lidé z Československa do Austrálie po celá sedmdesátá i osmdesátá léta. Důvody odchodu ale byly již více ekonomické.

tajnou policií StB.¹³ Sami exulanti logicky se zastupitelskými orgány vlády, se kterou nesouhlasili a která je ve vlasti pronásledovala a případně i postihovala, vůbec nekomunikovali. I přes tento vzájemný nepřátelský stav měli pracovníci konzulátu za úkol sledovat exulanty a sbírat o nich aspoň kusé informace. Ty byly, v nepravidelných intervalech, součástí jinak pravidelně do Prahy zasílaných zpráv. Generální konzulát své zprávy věnoval více méně se opakujícím tématům a jejich vývoji.¹⁴

Ministerstvo zahraničí ČSR v Praze už od padesátých let dostávalo (na základě svého pokynu), od generálního konzulátu v Sydney zpravidla v týdenních intervalech výstřižky z australského tisku. Byly sestaveny do přehledu, s uvedením názvu novin a stručným komentářem typu a obsahu zprávy. Obsahovaly informace o hlavních vnitropolitických událostech, ale i o pozici a aktivitě Austrálie na mezinárodním poli či o jejích některých bilaterálních vztazích.

V padesátých letech bylo na generálním konzulátu v Sydney zaměstnáno celkem devět pracovníků, z toho dva v rámci ministerstva zahraničí, čtyři v rámci ministerstva zahraničního obchodu a tři smluvní síly. V roce 1954 v souvislosti s tzv. Petrovovou aférou,¹⁵ kterou sovětská strana označila jako „hrubou provokaci ze strany australských úřadů“, byly přerušeny diplomatické styky Austrálie a Sovětského svazu. Československo pak zůstalo v padesátých letech jedinou zemí sovětského bloku, která měla konzulární zastoupení v Austrálii.

Zastoupení ČSR v Austrálii se v polovině roku 1954 rozšířilo o konzulát v Melbourne, dále byl v téže době zřízen generální konzulát na sousedním Novém Zélandě ve Wellingtonu. Očekávala se totiž účast československých sportovců na olympiádě v Melbourne v roce 1956.¹⁶

Generální konzulát dostával z ministerstva zahraničí pravidelné plány kulturních, školských, vědeckých a zdravotnických styků, rozpracované

¹³ V Archivu bezpečnostních složek v Praze byly nalezeny informace o některých jménech. Blíže Archiv bezpečnostních složek Praha, fond I., správa ministerstva vnitra, materiál Svazek č. 80439, období let 1957, 1961, 1985, 1987, typ objektu 132, 151, název objektu: československá rezidentura a ZÚ ČSSR v Austrálii.

¹⁴ Každá zpráva Generálního konzulátu ČSR v Sydney adresovaná Ministerstvu zahraničních věcí ČSR v Praze obsahovala: obecnou charakteristiku Australského svazu, jeho vnitřní a zahraniční politiku, obchodní záležitosti, aktuality v československo-australských vztazích, nepravidelně informace o emigrantech.

¹⁵ Na jaře 1954 došlo k útěku dotyčného sovětského diplomata z ambasády. Následně se sovětská vláda pokusila zorganizovat únos jeho manželky do Sovětského svazu.

¹⁶ K situaci v kontextu olympiády viz BUREŠOVÁ, J. – TRAPL, M.: c. d.

na čtvrtletí každého roku.¹⁷ Rovněž čtvrtletně zasílalo ministerstvo zahraničí na generální konzulát do Sydney tzv. Instrukční dopisy. Informovaly zástupce československé vlády v Austrálii např. o vývoji či změnách v politické strategii, připravovaných vládních záměrech apod. Jako příklad můžeme uvést situaci v polovině sedmdesátých let, kdy měla Austrálie labouristickou vládu, která byla československé komunistické vládě bližší než předchozí australská vláda konzervativní. Ta se měla napřístě, podle indicií z odboru pro plánování zahraniční politiky Austrálie, snažit o politiku vzájemně prospěšných vztahů a dorozumění se zeměmi sovětského bloku. Z uvedeného místa zazněly zmínky, že Austrálie do budoucna uvažuje o zřízení velvyslanectví v Praze s působností pro Německou demokratickou republiku, Maďarsko a Polsko.¹⁸

V těchto informačních, hodnotících a rovněž úkoly stanovujících zprávách nazvaných Instrukční dopis se příležitostně vyskytují i informace o československých exulantech, zpravidla v ideologickém duchu, tedy o jejich nebezpečí pro komunistickou politickou orientaci Československa.¹⁹ Ministerstvo zahraničí požadovalo od konzulátu návrh, jak zamezit tomu, aby zastupitelské úřady ostatních zemí sovětského bloku nevydávaly víza československým posrpnovým exulantům.²⁰

Československá vláda postupem času, v příznivějších politických poměrech v Austrálii, usilovala o povýšení svého zastoupení na velvyslanectví. Tuto snahu dokládá materiál vypracovaný na Federálním ministerstvu zahraničních věcí ČSSR, určený předsednictvu rozhodujícího orgánu v komunistic-

¹⁷ Pro ilustraci viz např. AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 8, materiál Plány kulturních, školských, vědeckých a zdravotnických styků, II. čtvrtletí 1975.

¹⁸ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 9, materiál Instrukční dopis č. 2/1975, označený jako tajný, k odeslání kurýrem 4. 4. 1975.

¹⁹ Pro ilustraci uvádíme příklad jedné zprávy tohoto druhu: „Bývalý československý občan Maxmilián Wechsler, který do Austrálie emigroval v roce 1969, vyvíjel proti Československu nepřátelskou činnost. Podle informace československého zastupitelského úřadu v Bangkoku navštívil Wechsler v lednu 1976 zastupitelský úřad a naznačil tam, že na jiném zastupitelském úřadu projednává otázku svého možného návratu do Československa. V průběhu pobytu v Thajsku se dostal pro dluhy a podvody do konfliktu s místními úřady a byl uvězněn. V listu Bangkok Post dne 2. 4. 1976 se kromě popisu minulosti Wechslera uvádí jeho prohlášení, že byl několikrát vyhledán pracovníky zastupitelského úřadu a přesvědčován k návratu do Československa. Vzhledem k minulé činnosti a k nebezpečí, že bude pod záminkou zájmu vrátit se do Československa a žádosti o pomoc kontaktovat další československé zastupitelské úřady, byl Wechsler zařazen na index nežádoucích osob.“ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 9, materiál Instrukční dopis č. 2/1976 ze dne 2. 6. 1976.

²⁰ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 8, materiál Instrukční dopis č. 4/1975 zaslaný z FMZV na generální konzulát v Sydney 30. 7. 1975.

kém režimu – Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa.²¹ K žádosti bylo přiloženo obšírné zdůvodnění záměru v podobě důvodové zprávy.

Uvádělo se v ní, že aktivní přístup československé zahraniční politiky k celé řadě nových, komunistickým režimem vnímaných jako pozitivních prvků ve vývoji v Australském společenství a celé oblasti Pacifiku, vyvolával stále naléhavější potřebu zřídit velvyslanectví v Canberře. Důvody byly viděny pochopitelně i v mezinárodně politické oblasti. Austrálie zaujímal vedle Japonska díky svému ekonomickému potenciálu nejvýznamnější hospodářské ale také politické postavení v oblasti Dálného východu a Tichomoří. Komunistické vládě v Československu, jak bylo konstatováno, vyhovovala v polovině sedmdesátých let výrazná změna v politické orientaci australské vlády.

Oproti proamerické politice předchozích vlád v Austrálii vyhodnocovala československá vláda v dané době obrat v zahraniční politice labouristické vlády jako vyhovující zájmům zemí sovětského bloku v dané geografické oblasti. Československo označilo zahraniční politiku Austrálie za vstřícnější k zemím sovětského bloku. Důvodem pro tento názor bylo i to, že Austrálie zaujala kritické stanovisko k paktům SEATO a ASPAC, vyjádřila podporu návrhům na vytvoření zóny míru v Indickém oceáně, projevila zájem o myšlenku kolektivní bezpečnosti v Asii, navázala diplomatické styky s komunistickou Vietnamskou demokratickou republikou. Austrálie začala věnovat vyšší pozornost vztahům s rozvojovými zeměmi a zeměmi sdruženými v hnutí nezúčastněných. Další důvod byl provozně praktického charakteru: za labouristické vlády byl z československé strany vnímán růst postavení Canberry jako politicko-správního centra země. Generální konzulát ČSSR v Sydney nemohl objektivně a v plném rozsahu plnit hlavní politické, vztahové, stykové a zpravodajské úkoly, jak by to vyžadovaly československé zájmy i vůbec zájmy celého sovětského bloku v dané geografické oblasti. Ze zemí sovětského bloku neměly v polovině sedmdesátých let v Canberře zřízeno velvyslanectví jen Československo, Bulharsko a Maďarsko, o věci ale vedly všechny státy jednání.

Ministerstvo zahraničí ČSSR vidělo situaci tak, že zřízením velvyslanectví v hlavním městě s klíčovými vládními úřady a diplomatickými misemi by se zlepšily podmínky pro plnění úkolů československé zahraniční politiky i v celooblastním měřítku. Československo také očekávalo, že zřízením

²¹ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 8, materiál Austrálie – Návrh na zřízení velvyslanectví ČSSR v Canberře (návrh podalo Federální ministerstvo zahraničních věcí ČSSR pro předsednictvo ÚV KSČ dne 16. 7. 1975).

velvyslanectví v Austrálii by se vytvořily příznivější předpoklady pro práci na povýšení diplomatických styků s Novým Zélandem na úroveň velvyslanectví. Československá úvaha byla taková, že kdyby velvyslanec sídlil v Canberře, byly by vytvořeny s ohledem na československé možnosti optimální podmínky i pro politické působení na Novém Zélandě, neboť velvyslanec by mohl být akreditován v Austrálii. Na této úvaze, naznačené v důvodové zprávě, je zřetelně patrná setrvalá a permanentní snaha československé vlády, v duchu zadání ze světového komunistického centra v Moskvě, šířit svůj vliv co nejdále do světa s konečným cílem co největšího, ideálně celosvětového rozšíření komunistického společenského zřízení.

Zatím uvažovaná akreditace na Novém Zélandě titulářem z Jakarty byla vnímána jako nouzové řešení se zřetelem na jeho již existující akreditaci v Malajsii a dosud také v Austrálii. V perspektivě šly úvahy ještě dále: československý velvyslanec v Canberře by mohl být akreditován i na Fidži, v Papui-Nové Guinei, eventuálně i v dalších ostrovních státech v Tichém oceánu, s jejichž osamostatněním se v budoucnu počítalo. Je tedy vidět, že v poslední fázi své existence (ovšem v dané době pochopitelně aktéry dění netušené) komunistické Československo uvažovalo o další podobě své mezinárodní politiky v duchu rozšiřování kontaktů i v této geograficky velmi vzdálené oblasti. Z písemných pramenů je patrné, že v poslední třetině 20. století se sovětský blok neuzavíral jen do sebe, snažil se komunikovat se státy široce po světě a přitom vyhodnocoval místní podmínky s cílem využít je pro rozšíření svého názorově ideologicko-politického působení.

Pro československé hospodářství bylo Australské společenství důležitým dodavatelem vlny a surových kůží. Hlavními československými vývozními položkami byly strojírenské produkty. Objem vzájemné výměny zboží v sedmdesátých letech stoupal. Např. v letech 1972–1974 vzrostl československý vývoz o 100 % (149 mil. tehdejších Kčs) a dovoz stoupl o 40 % (197 mil Kčs).²²

V důvodové zprávě se argumentovalo i počtem československých emigrantů v Austrálii, v roce 1975 se pohyboval kolem 18 000. V souvislosti s tím neustále narůstal rozsah konzulární agendy. Generální konzulát i v jiných písemnostech uváděl, že své úkoly ve zpravodajské a informační činnosti postupem času a narůstáním jiných úkolů může plnit jen omezeně, neboť má limitovaný počet pracovních sil.²³

²² AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 8, materiál Austrálie – Návrh na zřízení velvyslanectví ČSSR v Canberře (návrh podalo Federální ministerstvo zahraničních věcí ČSSR pro předsednictvo ÚV KSČ dne 16. 7. 1975).

²³ Konkrétně šlo o tyto práce konzulátu: agenda spojená s rozvojem zájmu o Československo v podobě turistiky a hromadných zájezdů z Československa, zájem o československou kulturu, zájem emigrantů upravit si svůj poměr k Československu, opatrování různých dokla-

Československé ministerstvo zahraničních věcí vnímalo v poněkud proměňujících se poměrech svou situaci i tak, že mu narůstaly i nároky na politickou práci v australské veřejnosti i ve vztahu k australským politickým místům. Od poloviny sedmdesátých let Austrálie projevovala zvýšený zájem o vysílání kulturních a školských pracovníků do ČSSR. S přihlédnutím ke stavu československo-australských vztahů a se zřetelem na předpokládaný rozsah úkolů ministerstvo zahraničí doporučovalo obsadit československé velvyslanectví v Canberře velvyslancem, dvěma diplomatickými pracovníky a zabezpečovacím technicko-administrativním personálem. Bylo také v dané době v návrhu uvažováno, že personál z generálního konzulátu v Sydney by se přesunul na velvyslanectví do Canberry a československý generální konzulát v Sydney by zůstal obsazen jedním pracovníkem federálního ministerstva zahraničních věcí k zajišťování nezbytné konzulární agendy.²⁴ Uvažovalo se také v intencích potřebných úsporných rozhodnutí v případě personálu, jak je vidět z výše uvedeného návrhu. Také bylo v materiálu uvedeno, že v případě, že se z hlediska československých obchodně-politických zájmů projeví být účelným, byl by generální konzulát v Sydney převeden pod ministerstvo zahraničního obchodu, přičemž funkcí generálního konzula by byl pověřen vedoucí obchodního oddělení.

Pro ilustraci situace na generálním konzulátu, v naznačených záležitostech v polovině sedmdesátých let, mohou názorně sloužit pravidelně zasílané, už výše zmiňované, instrukční dopisy z Prahy do Sydney, koncipované na ministerstvu zahraničí.²⁵ Bylo v nich vyjadřováno také hodnocení práce konzulátu, připomínky a úkoly v souladu s politikou Československa a současně reagující na vnitropolitickou situaci v samotné Austrálii.

V souhrnu zjištěno, generální konzulát realizoval vlastními silami nebo organizoval a zajišťoval práci na mnoha polích působení: pomáhal svému státu v plnění obchodně-politických úkolů, zajišťoval konzulární a vízovou agendu, snažil se o činnost ve společensko-kulturní oblasti, např. v práci s filmem, udržoval kontakty s rozhlasem, televizí a tiskem, plnil také zpravodajské úkoly, rozvíjel styky a společenskou činnost, musel zajišťovat i finančně-hospodářskou agendu generálního konzulátu (inventář, budova, rezidence, účetnictví, pokladna, personální věci). Konzulové pochopitelně

dů, návštěvy příbuzných, zvaní příbuzných do Austrálie, dědictví apod. AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 9, materiál Plán zpravodajské činnosti na rok 1977, vypracován dne 26. 11. 1976.

²⁴ Systemizovaný stav pracovníků generálního konzulátu byl: generální konzul, konzul, vice-konzul, šifrář, jedna československá administrativní síla.

²⁵ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 1, inv. č. 8, korespondence pracovního rázu, materiál Instrukční dopis č. 1/1975.

vykonávali mnohé formální činnosti, např. různé zdvořilostní návštěvy, např. rozloučení a uvítání nových zastupitelů jiných států, státní recepce v Canberře u příležitosti svátku Národního dne Austrálie, akce australsko-sovětské společnosti, akce k prvnímu máji, výstava fotografií ze zemí sovětského bloku a další kulturní a společenské akce těchto zemí v Austrálii, čaj manželky generálního konzula pro manželky ostatních generálních konzulů v Sydney, setkání s představiteli odborů, mírového hnutí, návštěvy levicově orientovaného divadla New Theatre a další. Všechny akce byly využívány k získávání poznatků, k ověřování zpráv a k rozšiřování informací o Československu. Při setkávání s představiteli kultury a tisku o nich konzulové psali do ústředí zvláštní dopisy.

Generální konzulát měl plnit i strategickopolitické úkoly: informovat o vnitropolitické situaci v Austrálii, o problémech mezi vládními politickými stranami a opozicí, informovat o potížích v ekonomice, zvláště mezi tzv. veřejným a soukromým kapitálem. Dále měl konzulát posílat do ČSSR informace o zahraničně politické situaci v oblasti: o vývoji vztahů Austrálie k USA, Velké Británii, Japonsku, Číně, Indonésii a novým režimům v jihovýchodní Asii, včetně integračních, regionálních a vojenských otázek. Dále měl sledovat a informovat o vztazích Austrálie k zemím sovětského bloku.

4 Politické zájmy

Generální konzulát zasílal do Československa zprávy o všech mezinárodně politických aktivitách Austrálie, proběhlých setkáních a jednáních. Ze zkoumaných pramenů je patrné, že Austrálie výrazněji od sedmdesátých let komunikovala, vedle svých hlavních a tradičních partnerů, i se zeměmi levicově orientovanými, s Jugoslávií, i se zeměmi sovětského bloku, jak je vidět na příkladu Československa. Nejvyšší australští představitelé jednali i s vládou SSSR, např. ve věci hledání společného úsilí při zmírňování napětí. Při těchto sovětsko-australských jednáních zazněly formulace o přeměně Asie v kontinent míru. Austrálie žádala, aby se SSSR a USA dohodly na snížení počtu svého loďstva v Indickém oceánu. Dále prosazovala názor na přijetí obou korejských států do OSN. Při jednáních o vztazích k Číně Austrálie vyjadřovala své stanovisko, že nepreferuje ani SSSR ani Čínu, prioritou pro ni byl zájem na udržení míru v této oblasti.²⁶

²⁶ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 1, materiál Instrukční dopis č. 1/1975.

V Instrukčním dopisu 4/1977 se hodnotí poněkud jinak vztahy Austrálie a SSSR. Tedy ve druhé polovině sedmdesátých let nastala změna, ve vztazích bylo mnoho otevřených problémů, např. Sovětský svaz navrhoval uzavřít dohodu o námořní plavbě, o zavedení přímého leteckého spojení mezi Moskvou a Sydney, uzavření konzulární úmluvy, ale Austrálie zůstávala v realizaci předkládaných návrhů rezervovaná. Po politické stránce nebylo ovzduší mezi Austrálií a SSSR příznivé, projevovalo se protikomunistické zaměření nové australské vlády druhé poloviny sedmdesátých let, které vyvrcholilo na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Příčinou byl vpád Sovětského svazu do Afghánistánu v roce 1979, který australská vláda tvrdě odmítla.²⁷ Od roku 1980 Austrálie zmrazila všechny kontakty se Sovětským svazem, vyhostila všechny sovětské vědecké a kulturní pracovníky a zrušila už i sjednané kontrakty a akce, např. byla zrušena už téměř nainstalovaná výstava o sovětské vědě. I přes rozdílné politické pozice Sovětský svaz dál usiloval o kontakty s Austrálií v duchu obecné komunistické politiky rozšiřovat svůj vliv na co největší část světa. O tomto záměru svědčí konstatování, že „není možné nechat Austrálii na pospas pouze USA a Japonsku“ v reakci na upevnění ekonomických svazků Japonska a Austrálie ke konci sedmdesátých let.²⁸

Pokud jde o australskou vnitropolitickou scénu, tak československá komunistická vláda se logicky zajímala o levicově orientované politické strany.²⁹ Prioritní zájem měla o Socialistickou stranu Austrálie (SPA),³⁰ která byla označována jako „marxistická“. Existovala i Komunistická strana Austrálie, ale ta byla označována zeměmi sovětského bloku jako maoistická, protože politiku těchto zemí kritizovala. SPA vznikla jako samostatná politická strana v prosinci 1971 oddělením tzv. marxisticko-leninského křídla od Komunistické strany Austrálie (CPA), která v průběhu šedesátých let přecházela postupně na tzv. „oportunistické“ pozice, jak znělo její hodnocení z pohledu moskevského komunistického centra. Jedním z důležitých rozporných bodů se jevílo i politické hodnocení opodstatněnosti vojenského vpádu vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Totiž Komunistická

²⁷ Až do této doby existovala mezi Sovětským svazem a Austrálií vcelku živá spolupráce v oblasti vědy, kultury, sportu a hlavně obchodu. Diplomatické vztahy byly mezi těmito zeměmi navázány v roce 1942 a byly kolísavé, nejhorší byly právě na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let.

²⁸ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 9, materiál Instrukční dopis č. 4/1977.

²⁹ AMZV Praha, fond TO-T 1980–1989 Austrálie, kart. 1, inv. č. 1, materiál Informace o Australském společenství (FMZV v Praze, 7. 11. 1980).

³⁰ AMZV Praha, fond TO-T 1980–1989 Austrálie, kart. 1, inv. č. 1, materiál Socialistická strana Austrálie – vývoj, program a organizace (zpracováno v Sydney, 13. 6. 1980).

strana Austrálie jej odsoudila. To byl zásadní důvod pro SSSR a československou normalizační vládu k politickému rozchodu s CSA.

Ve druhé polovině sedmdesátých let se SPA postupně organizačně, ideově i kvantitativně upevňovala. Důležitým zlomem ve straně byl III. sjezd v roce 1978. Potvrdil totiž ideologickou koncepci strany na bázi marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu, což fakticky a prakticky znamenalo příklon k politice a souhlas se všemi kroky Komunistické strany Sovětského svazu, tedy tím i s oficiální politikou všech zemí sovětského bloku. Sjezd stanovil pevnou organizační strukturu od ústředního výboru až po základní organizace strany, stanovil zásady členstva ve straně a přijal zásady boje za politickou jednotu dělnické třídy Austrálie, kdy konečným cílem je socialistická Austrálie. Z argumentačního stylu sdělení je patrné, že politika Socialistické strany Austrálie plně akceptovala ideologii, teorii i rétoriku komunistických stran zemí sovětského bloku. Vydávala ideologický časopis *Australian Marxist Review* a čtrnáctideník *The Socialist*. SPA měla na konci sedmdesátých let asi 1 700 členů (pro srovnání CPA měla asi 2 000 členů). Počet členů SPA pak pomalu narůstal. Převážná většina členů byla ve státě Nový Jižní Wales, sociálně to byli hlavně přístavní a stavební dělníci.

Na konci osmdesátých let představovala SPA v Austrálii jedinou stranu v duchu politiky zemí sovětského bloku. Početně se jednalo o slabou stranu, která neměla zásadní vliv na vnitropolitickou situaci v zemi. Nečekalo se ani žádné budoucí zlepšení pozic. Zamýšlený proces sjednocování všech levicových australských sil se zdál být, po vyhodnocení poměrů, velmi dlouhodobou záležitostí.

Komunistickou stranu Austrálie vyhodnocovaly země sovětského bloku na konci osmdesátých let jako stranu bez pevné marxistické základny – a to jistě proto, že KSA hlásala „nezávislost“ a „útočila“, čili kritizovala státní zřízení SSSR a zemí sovětského bloku a jejich komunistické strany. Země sovětského bloku označovaly KSA jako sektářskou, trockistickou a maoistickou.³¹

5 Oficiální návštěvy československých a australských politiků a veřejných činitelů

I v období komunistické diktatury Československo udržovalo mezinárodní vztahy se zeměmi Západu, byť na nízké a omezené úrovni, zásadně ovlivněné komunistickou ideologií. Byly zaznamenány i vzájemné návštěvy

³¹ AMZV Praha, fond TO-T 1980–1989 Austrálie, kart. 1, inv. č. 1, materiál Informace a materiály o 25. sjezdu Komunistické strany Austrálie.

politiků a dalších společensko-politických činitelů. Na konci padesátých let navštívila Sydney obchodní delegace vedená náměstkem ministra zahraničního obchodu s cílem dosáhnout rozšíření obchodu s Austrálií.³² Československá delegace měla zájem o nákup vlny. Řešilo se ovšem československé financování dodávek, delegace jednala i s ředitelem zahraničního oddělení Commonwealth Trading Bank o možnostech získání obchodního úvěru. O československé návštěvě informoval australský tisk, rozhlas i televize.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se postupně navazovala širší forma kontaktů a komunikace mezi Austrálií a komunistickým Československem. Do poloviny osmdesátých let nebyly politické styky mezi oběma zeměmi příliš rozvinuty a jejich těžištěm byla obchodní výměna. Viditelnější změna ve smyslu vzájemných návštěv, jednání, vzájemného informování a navazování další spolupráce byla zaznamenána od roku 1984 a trvala až do konce osmdesátých let, kdy skončilo bipolární rozdělení světa.³³ Prameny vypovídají o realizaci několika vzájemných návštěv delegací vybraných společenských organizací a institucí.³⁴ Existovaly i oficiální styky na úrovni mládežnických organizací Československa a Austrálie.³⁵

Ministerstvo zahraničí zasílalo konzulátu zprávy o průběhu návštěv australských politiků případně dalších veřejných pracovníků v Československu. Pro ilustraci vyjmenováváme některé státníko-politické návštěvy z československé i australské strany.³⁶ Např. australský ministr zpracovatelského průmyslu navštívil ČSSR ve dnech 25.–29. ledna 1975. Místopředseda aus-

³² AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 1, materiál Zpráva o pobytu československé obchodní delegace v Austrálii ze dne 8. 6. 1959.

³³ Austrálie začala oživovat svůj zájem o komunikaci se zeměmi sovětského bloku po nástupu nové, liberálně-agrární vládní koalice v roce 1983. Tato vláda zrušila sankce vůči SSSR, přijaté předchozí vládou v reakci na vpád SSSR do Afghánistánu.

³⁴ Např. ČSSR navštívila v březnu 1975 delegace Odborového socialistického sdružení Austrálie. Před touto návštěvou si Ústřední rada odborů vyžádala na ministerstvu zahraničí zaslání informací o australském odborovém hnutí. Generální konzulát v Sydney obdržel o proběhlé návštěvě australských odborových představitelů v Československu stručnou zprávu. AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 8, materiál Instrukční dopis č. 3/ 1975 pro generální konzulát v Sydney.

³⁵ Např. podle plánu zahraničních styků ÚV Socialistického svazu mládeže na rok 1975 měla být ve III. čtvrtletí 1975 u příležitosti pobytu v SSSR pozvána k návštěvě Československa desetičlenná delegace Svazu socialistické mládeže Austrálie. Konzulát byl vyzván k zaslání charakteristiky této australské mládežnické organizace a případně informací o složení delegace. Tedy jak patrně, vláda vždy předem vyžadovala předběžné průzkumy o organizacích, případně i jednotlivcích před vzájemnými setkáními. Viz AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 8, materiál Instrukční dopis č. 3/1975.

³⁶ Jména politiků v textu nejsou záměrně uváděna, cílem článku je naznačit vzájemné státní vztahy a komunikaci pouze v obecné rovině.

tralské vlády a ministr obchodu byl pozván předsedou vlády ČSSR k návštěvě ve dnech 23.–25. září 1984, když předtím v květnu téhož roku navštívil Československo australský ministr zdravotnictví. Ministři zahraničí se spolu sešli v rámci jednání 39. zasedání Valného shromáždění OSN na podzim 1984. Častým iniciátorem schůzek byla australská strana. Ve všech rozhovorech byl vyjádřen její zájem na rozvoji vzájemných styků. Zájem navštívit ČSSR v roce 1985 projevila také delegace parlamentu a ministr pro sport turistiku a administrativní věci. V roce 1985 navštívil Austrálii ministr zdravotnictví ČSR.

Samozřejmě země sovětského bloku nečekaly, že by Austrálie opustila závazky v bloku ANZUS anebo se odklonila od politiky USA. Zájem Austrálie o kontakty se sovětským blokem byl vyhodnocován jako zájem ekonomický, neboť v zemích sovětského bloku bylo vhodné odbytiště pro australské výrobky. Zájem Československa na rozvíjení vztahů s Austrálií byl motivován úsilím, v koordinaci s ostatními zeměmi sovětské sféry vlivu, podpořit ze svého úhlu pohledu pozitivně vnímané tendence v zahraniční politice Austrálie. Československo čekalo, že by se to mohlo odrazit i v následném rozvoji československých vztahů s ostatními zeměmi v této oblasti, jejichž význam rostl ekonomicky i strategicky. Rozvoj československo-australských vztahů prezentovala nejvyšší československá vládní místa jako plně v souladu s celým zaměřením československé zahraniční politiky a s úsilím o rozvoj vzájemně výhodných a rovnoprávných vztahů se zeměmi s rozdílným společenským zřízením, s cílem vytvořit i vhodné klima pro rozšíření vzájemné obchodní výměny. Pro rozvoj mluvilo i to, že vztahy nebyly vnímány jako zatížené otevřenými problémy. Návštěvy australských politiků a státníků byly využívány i propagandisticky se zabezpečením odpovídající publicity v tisku, rozhlasu a televizi.

Lionel Bowden, místopředseda australské vlády a ministr obchodu v polovině osmdesátých let, byl patronem Společnosti australsko-československého přátelství v Sydney.

V květnu 1987 se na pozvání československého ministra zahraničí konala návštěva ministra zahraničí Austrálie, byl přijat i premiérem a prezidentem. Byla oceněna stoupající úroveň československo-australských vztahů a potvrzen zájem na dalším všestranném rozvoji. Tento zájem doložilo i pozvání ministra zahraničí k návštěvě Austrálie. Byl potvrzen význam aktivizace vztahů i na parlamentní úrovni, v říjnu 1987 navštívila delegace československého parlamentu Austrálii. Oba ministři se rozhodli realizovat meziministerské politické konzultace u příležitosti otevření československého zastupitelského úřadu v Canberře na konci roku 1987. Australský ministr zahraničí zdůraznil důležitost obchodní spolupráce, kde viděl možnosti dalšího pokroku. Jed-

nou z příčin bránících jejímu širšímu rozvoji byla, dle jeho vyjádření, přílišná státní kontrola československého zahraničního obchodu. Austrálie byla pro každou formu obchodní spolupráce, včetně tzv. vyšších forem (joint ventures), kde měla co nabídnout.

V oblasti kulturních, školských, vědeckých a zdravotnických výměn australský ministr kladně hodnotil výměnu televizních a filmových pořadů. V tomto kontextu sdělil, že by australská strana uvítala celkový větší podíl československé kultury na celkovém kulturním životě Austrálie. Ve svém projevu se rovněž zabýval otázkou dodržování lidských práv v ČSSR a případy slučování rodin. Vzhledem k připravovaným oslavám 200. výročí osídlení Austrálie požádal o opětovné posouzení československé účasti na EXPO '88 v Brisbane, která byla považována za nejdůležitější složku těchto oslav. Československá strana na návrhy Austrálie reagovala pozitivně, byl vyjádřen zájem na udržení aktivního politického dialogu a všestranném rozvoji vzájemných vztahů obou států. Vzhledem ke značné geografické vzdálenosti bylo navrženo využívat k jednáním představitelů obou zemí i mezinárodních fór a spojovat cesty do sousedních zemí k návštěvám ČSSR a Austrálie. Československá strana se snažila na konkrétních případech prokazovat neopodstatněnost výhrad australského ministra vůči ČSSR v oblasti lidských práv. Velké pasáže ve svých projevech věnovali politici mezinárodně politickým tématům aktuálním v osmdesátých letech.

Australský ministr zahraničí kladl důraz na potřebu likvidace chemických zbraní. Americké jaderné zbraně na australském území, na amerických vojenských základnách, prezentoval jako prostředek odstrašení. V zásadních mezinárodních otázkách, jako je zachování míru a snížení napětí, se obě strany shodly, ale názory na způsoby, jak toho dosáhnout, byly rozdílné. Celkově československá vláda hodnotila návštěvu jako užitečnou. Její přínos byl vnímán i v tom, že umožnila výměnu názorů na nejdůležitější zahraničně politické otázky a všestranné zhodnocení a posouzení možností dalšího vývoje v bilaterálních vztazích. Jednání potvrdila zájem australské strany na pokračování aktivních politických rozhovorů a na dalším rozvoji československo-australských vztahů. Rozdílná byla stanoviska v oblasti lidských práv. V mezinárodní oblasti si československá strana potvrdila, že australská labouristická vláda přistupovala k řadě významných mezinárodních otázek z blízkých či podobných pozic, i když byla pevným spojencem Západu, a to politicky, vojensky, ekonomicky i kulturně. Jednání byla hodnocena jako konkrétní a probíhala v pracovní a otevřené atmosféře. Mimo oficiální část programu se z iniciativy australské strany setkal australský ministr zahraničí také s kardinálem Tomáškem. Jednoznačně je možno tuto skutečnost vnímat

jako příklad uvolňování poměrů v sovětském bloku ve druhé polovině osmdesátých let v souvislosti s Gorbačovovou politikou perestrojky a glasnosti, uvolnění, otevřenosti a informovanosti.

V duchu pokračujícího rozvoje spolupráce a vzájemného zájmu byl na velvyslanectví v Canberře na samém konci osmdesátých let vypracován obsažný dvacetistránkový materiál o vztahu Austrálie a zemí sovětského bloku.³⁷

Australská vláda přijímala každým rokem do své země jistý počet emigrantů. Postupně si stanovovala limity. Např. v roce 1980 dovolila přijmout 70 000 emigrantů. Vláda pro ně postupně vylepšovala podmínky, přednost měli lidé kvalifikovaní. Imigrant po dobu jednoho roku obdržel zdarma byt, stravu a kapesné. Většinou na ně úřady vyvíjely tlak, aby se usadili ve vnitrozemí. Ve věci uznávání vysokoškolských diplomů byly uznány jen prioritní odbornosti, tj. z oblasti průmyslu a zemědělství, navíc byla věc specifikována ještě oblastmi, kde se imigranti usídlovali. Ostatní, především humanitní obory, nepodléhaly kvalifikačnímu uznání.

Ke konci komunistické éry v Československu se situace do jisté míry začala měnit a československá vláda částečně přehodnotila svůj vztah k emigrantům. V sedmdesátých letech, i vzhledem k mezinárodně politickým souvislostem,³⁸ vláda v komunistickém Československu řešila úpravu vztahů československých emigrantů s rodnou zemí. Předsednictvo vlády ČSSR přijalo v roce 1977 směrnice, podle kterých vláda rozřídila emigranty do pěti skupin.³⁹ V první skupině byli emigranti, které československá vláda nezabavila státního občanství a kteří se chtěli vrátit do Československa natrvalo. Museli jen požádat o cestovní doklad, bez jakýchkoliv podmínek.⁴⁰ Druhá skupina představovala ty emigranty, kteří si chtěli nechat československé státní občanství a mít možnost svou rodnou zemi navštěvovat. K získání československého cestovního pasu a možnosti pobývat dlouhodobě v zahraničí museli splnit několik podmínek, např. zaslat písemnou žádost o upravení

³⁷ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1980–1989, kart. 1, materiál Austrálie a země socialistického společenství, politická zpráva č. 11, datováno 4. 9. 1989.

³⁸ Sedmdesátá léta přinesla několik projevů uvolnění napětí mezi západním a východním blokem. Vrcholem v uvolňování mezinárodního napětí byla Helsinská konference a účastníky přijatý rozsáhlý materiál pod souhrnným názvem Závěrečný akt z Helsinek roku 1975. I odtud jistě plynul vliv na mírnou změnu politiky komunistické vlády, např. v souvislosti s pasážími v materiálech z Helsinské konference věnovaných lidským právům.

³⁹ Směrnice o úpravě právních vztahů ČSSR k občanům, kteří se zdržují v cizině bez povolení československých úřadů, schválených usnesením vlády ČSSR č. 58 z 16. 3. 1977. In: Ústřední věstník České socialistické republiky, částka 2/1977.

⁴⁰ V emigraci vznikl pro tuto skupinu emigrantů slangový název navrátilců.

vztahů s Československou socialistickou republikou, pokud byli odsouzeni za nějaký trestný čin, tak požádat prezidenta republiky o milost, také museli podepsat prohlášení, že se zavazují, že se budou chovat jako řádní občané ČSSR.⁴¹ Třetí skupinu tvořili emigranti, kteří požadovali vyvázání ze státního svazku, a byli pak podle paragrafu 14 trestního zákona a zákona č. 39/1969 Sb., zbaveni československého státního občanství. Následně mohli cestovat do ČSSR jen jako cizinci. Čtvrtá skupina byla představována lidmi, kteří byli proti své vůli zbaveni československého státního občanství podle výše uvedeného zákona. Důvodem byla „nepřátelská činnost“ ve vztahu k ČSSR. Na tyto osoby se právní úprava nevztahovala, byla jim zakázána cesta do ČSSR a nikomu nebylo dovoleno cestovat z ČSSR za nimi. A konečně emigranti v páté skupině, kteří nijak své vztahy s ČSSR neupravovali, nebyli zbaveni občanství, neměli možnost navštívit ČSSR a nikdo nesměl vycestovat za nimi. Směrnice k úpravě vztahů k ČSSR vyžadovaly pětiletý nelegální pobyt v zahraničí, s výjimkou humanitárních případů.⁴²

O možnost upravit si vztah s ČSSR nebyl příliš velký zájem mezi československou emigrací ve světě. Celkově bylo do března 1980 podáno zhruba 20 000 žádostí, ze značné části to byly žádosti o milost prezidenta republiky. V průběhu osmdesátých let se požadavky na úpravu vztahů s Československem zjednodušovaly, až nakonec v roce 1988 mohl Československo navští-

⁴¹ Mezi částí československé imigrace na tomto základě začal být užíván pejorativní výraz „upravenec“ pro osoby, které nelegálně emigrovaly z Československa v období let 1948 až 1989, ale hlavně pro ty, co odešli do zahraničí ve druhém dvacetiletí komunistického režimu v Československu. Tito lidé, po získání občanství státu, do něhož emigrovali, nejčastěji to byla v sedmdesátých a osmdesátých letech Kanada, Austrálie a země západní Evropy, se obrátili na zastupitelský úřad komunistického Československa a požádali o možnost beztrestně cestovat do ČSSR a mít zachováno československé státní občanství. Netykalo se to těch, kteří odešli do USA, protože na základě mezinárodní dohody z roku 1928 získáním amerického občanství ztratili občanství československé. Vyhraněné protikomunističtí exulanti tento československý zákon vyhodnocovali jako velmi rafinovaný z hlediska československé komunistické moci, neboť od „upravenců“ získávala jednak peníze, a pak vcelku úspěšně vnesla další rozkol mezi pestrout škálu emigrantů, už tak dost spolu těžko vzájemně komunikujících. A konečně, mezi „upravenec“ získávala komunistická vláda spolupracovníky tajné policie StB.

⁴² Při studiu materiálů v archivu ministerstva zahraničí bylo zaznamenáno úsilí oficiálních představitelů Australského svazu získat podporu od československé vlády pro české žadatele o humanitární pomoc, zpravidla šlo o zájem na slučování rodin. Jako příklad může sloužit situace, kdy australský ministr zdravotnictví při návštěvě Československa v červnu 1984 při přijetí u premiéra mu předal seznam československých emigrantů v Austrálii se žádostí o kladné posouzení jejich žádostí. Austrálie zastávala názor, že je humanitární povinností pomáhat řešit dané případy. V případě vstřícného přístupu ze strany Československa dávali australští vládní představitelé najevo zájem o další rozvíjení dobrých vzájemných styků. Viz AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1980–1989, kart. 1, materiál Osobní dopis náměstka ministra zahraničí prvnímu náměstkovi ministra vnitra ČSSR ze dne 6. 9. 1984.

vit téměř kdokoliv, pokud dostal vízum a provedl povinnou výměnu peněz. Seznamy emigrantů, kteří si tzv. upravili vztahy s ČSSR, nebyly dosud nikdy zveřejněny.

6 Hospodářské vztahy

Svou přitažlivost pro oba státy měly především vztahy obchodně ekonomické. ČSR měla obchodní dohodu s Austrálií už z 19. srpna 1936 a po válce oznámila přes konzulát australské vládě, že ji považuje za platnou. Z dochovaných archivních materiálů je patrné, že velmi brzy po skončení druhé světové války uvažovalo Československo o volném účelném obchodním styku s Austrálií.⁴³ Ministerstvo výživy zmapovalo své potřeby a zájmy ohledně obchodu s Austrálií a na ministerstvo zahraničí sdělilo zainteresovanost Československa ve vývozu piva, chmele, lihovin, bonbonů, sýrů, zeleninových konzerv, ovocných pomazánek, sirupů, bramborového škrobu a šumivého vína. Ve věci dovozu z Austrálie byl v roce 1947 zájem o pšenici a střevo a také máslo.⁴⁴ Australská vláda dala souhlas ke zvýšení smluvní celní sazby na olovo, slitiny olova s antimonem, arsenem, zinkem nebo cínem a na pravé opály.⁴⁵

Dlouhá jednání probíhala mezi československou a australskou vládou o deblokaci československého majetku v Austrálii.⁴⁶ Australská vláda žádala, aby československá vláda provedla deblokaci měnově vázaných australských hodnot v Československu a sjednala s ní dohodu o náhradě za znárodněný majetek. V nótě československého generálního konzulátu v Sydney ze dne 9. března 1949 bylo australské vládě odpovězeno, že československá vláda nemůže přistoupit k deblokaci měnově vázaných hodnot a že se staví proti deblokační dohodě s ČSR s náhradou. Československá vláda byla ochotná si s australskou vládou vyměnit nóty, kde by se přiznala ve věci znárodnění australským státním příslušníkům doložka nejvyšších výhod.

⁴³ AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 2, materiál Austrálie, obchodní smlouva s ČSR z roku 1936, datováno 10. 11. 1945.

⁴⁴ AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 2, materiál Příprava k obchodnímu jednání s Austrálií, zaslalo ministerstvo výživy na ministerstvo zahraničního obchodu 22. 2. 1947.

⁴⁵ AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 1, materiál Československo – Austrálie – dohoda o valorizaci československých smluvních celních sazeb, datováno 12. 4. 1948.

⁴⁶ AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 1, materiál Austrálie, deblokace československého majetku, datováno 21. 11. 1951; dále Austrálie – deblokace a náhradová problematika, datováno 5. 4. 1955.

V nótě z 8. ledna 1951 trvala Austrálie na svém požadavku deblokace hodnot. Současně je v textu vyjádřeno politování, že jí československá vláda nevychází vstříc i přesto, že Austrálie poskytla Československu úvěry na nákup vlny a podstatně uvolnila povolovací řízení na dovoz československého zboží do Austrálie. Australané vyčíslili své náhradové požadavky na dva miliony australských liber, tj. asi 200 milionů korun. Proti tomu činily československé pohledávky blokované v Austrálii pouze 13 tisíc australských liber a z toho asi 5 700 liber bylo v rukou úřadu „Správce nepřátelského majetku“. Československá nota ze dne 3. ledna 1952 odpověděla australské vládě, že odmítá spojit deblokaci majetku s otázkou náhrady za znárodněný majetek a souhlasí s tím, aby současně s podpisem deblokační dohody došlo k výměně nót, kdy by československá vláda uznala australským občanům doložku nejvyšších výhod při jednání o poskytnutí náhrady za znárodnění či konfiskaci jejich majetku. Odmítla však deblokaci měnově vázaných hodnot.

Australská vláda totiž během druhé světové války sekvestrovala na základě zákonodárství o obchodování s nepřítelem obchodní a jiné předválečné pohledávky československých firem a dala je pod kontrolu úřadu Správce nepřátelského majetku (Custodian of Enemy Property). V roce 1945 tento úřad zaslal československé vládě seznam majetku, kde pohledávky činily okolo 7 000 australských liber. Převážná většina z nich přešla po válce do vlastnictví československých národních podniků. Skončením okupace skončil důvod k blokování těchto pohledávek, a proto československá vláda požádala Austrálii cestou generálního konzulátu v Sydney o jejich uvolnění. Australská vláda odpověděla kladně a v polovině roku 1947 zaslala návrh dohody na uvolnění blokovaných pohledávek. K tomu si vlády vyměnily vyjasňující dopisy. Zůstal nevyřešen jeden problém, nepříjemný pro ČSR: Austrálie totiž požadovala, aby byly uvolněny pohledávky australských příslušníků vázané v ČSR měnovou reformou vyhlášenou k datu 1. 11. 1945 v souvislosti se znárodněním. ČSR oznámila australské vládě, že tento požadavek je pro ČSR nepřijatelný, neboť by to představovalo porušení československého právního řádu a poskytnutí větších výhod cizím občanům než československým. Vzdor několikaletému korespondování v dané věci vlády nedospěly k dohodě.

Vznikla ještě jedna sporná otázka, když australská vláda nótou z 24. listopadu 1948 požádala, aby návrh dohody o deblokaci byl doplněn ustanovením o placení náhrady za australský majetek, znárodněný v ČSR. Australská vláda žádala, aby australští státní příslušníci obdrželi plnou náhradu za znárodněný majetek. A používali nejvyšší výhody při vracení jejich majetku konfiskovaného během německé okupace. Československá vláda předpokládala, že náhrady za znárodněný majetek budou značně vyšší než souhrn blokovaných

úctů, odpověděla proto Austrálii, že nesouhlasí se slučováním otázky znárodnění s otázkou uvolnění československých pohledávek v Austrálii. Záležitost nebyla pro rozdílnost pohledů zúčastněných stran vyřešena.

V polovině padesátých let bylo na základě jednání pracovníků ministerstev zahraničí a zahraničního obchodu rozhodnuto podnikat jednou za čtvrt roku tzv. inspekční cesty k předávání informací a tajné pošty. Ministerstvo zahraničního obchodu mělo zájem na spolehlivých a pružných komunikačních tocích. Ideálně si představovalo kurýrní spojení, ale to nebylo zřízeno, místo něj se zvolila forma spojení prostřednictvím kurýrních cest, neboť vláda považovala Austrálii za důležitý stát pro československý hospodářský život.

Austrálie byla výhradním dodavatelem jemné merino vlny, kterou ČSR platila svými průmyslovými výrobky. Plán dovozu vlny pro rok 1954 byl zvýšen v důsledku vládního prohlášení z 15. září 1954 o 100 %. Tento fakt dokládá, že výhodné obchodní zájmy byly realizovány i v době nejtvrďší fáze studené války mezi sovětským a západním blokem.⁴⁷

Pokračování obchodní spolupráce i v padesátých letech dokládá např. příprava návštěvy australské obchodní delegace v Československu na konci září 1958. Generální konzul s obchodním přídělcem podnikli služební cestu do Canberry a jednali se zástupci Department of Trade ve věci přípravy návštěvy. Delegaci tvořili zástupci Department of Trade, ale také představitelé australských nejdůležitějších zemědělských sdružení, tj. zástupci Wheat Board a Egg Board. Od roku 1959 zřídila Austrálie úřad svého obchodního komisaře se sídlem ve Stockholmu, jehož úkolem bylo hájit obchodní zájmy Austrálie ve Švédsku, Norsku, Polsku a ČSR. Na tomto příkladu je patrné, že i v době nejuzavřenější podoby komunistických diktatur aspoň minimální komunikační propojení mezi Východem a Západem, na příkladu Austrálie, existovalo. V sovětských satelitních státech nebyla nastolena naprostá izolace, jistá úroveň spolupráce byla po celou komunistickou éru především v obchodní oblasti. I když politicky bylo přítomno případné napětí či neshoda, platilo, že vždy ekonomické a obchodní zájmy si hledaly cestu ke kontaktům. Zástupci australského obchodního úřadu projednávali případné potřebné licenční záležitosti, zejména se týkající vývozu československých strojů do Austrálie a také účasti ČSR na strojírenské výstavě v Sydney v roce 1959.⁴⁸

⁴⁷ AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 1, materiál Austrálie, inspekční cesty, datováno 9. 8. 1954.

⁴⁸ AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 1, materiál Služební cesta do Canberry, datováno 29. 8. 1958.

Od sedmdesátých let začala Austrálie navazovat se zeměmi sovětského bloku širší hospodářské vztahy proti předchozímu období.⁴⁹ Vývozy ze zemí sovětského bloku do Austrálie se postupně zvyšovaly. Z celého sovětského bloku (v rámci RVHP) bylo Československo na prvním místě ve vývozu.

Podíl vývozu podle australských statistik byl v roce 1974 následující: ČSSR 32 %, Polsko 21 %, SSSR 14 %, Maďarsko 10,5 %, NDR 9,7 %, Rumunsko 9,5 %, Bulharsko 2,5 %. Austrálie obchodovala výrazně i s Čínou, malým podílem i s Jugoslávií. Obchodní vztahy se rozvíjely na základě podepsaných obchodních dohod. Byly uzavřené se všemi zeměmi RVHP a na jejich základě byly ustanoveny smíšené obchodní výbory. Ty zasedaly střídavě v obou zemích jednou do roka. V případě Československa bylo po dvou a půl letech první zasedání v Praze v září 1974 a další v Canberře v roce 1976.

Na ministerstvu zahraničního obchodu v Canberře bylo založeno obchodní oddělení, tzv. Market Assistance Section. V květnu 1975 delegace z tohoto oddělení odcestovala na jednání do socialistických zemí. Australský ministr zahraničního obchodu předložil parlamentu návrh zákona na zřízení „Overseas Trading Corporation“, která mimo jiné měla plnit úlohu zastoupení s přímými obchodními spojeními v socialistických zemích. Do poloviny sedmdesátých let se obchodní vztahy se zeměmi sovětského bloku vyvíjely s různou intenzitou.⁵⁰

Stav v roce 1975 byl následující: V případě SSSR byla výměna obchodních delegací od sedmdesátých let dost intenzivní. V roce 1975 skupina australských obchodníků navštívila mimo jiné i Dálný východ, hlavně přístav v Nachodce. Zájem australské strany byl o využití lesního bohatství, rybného bohatství a některé nerostné suroviny. Následně navštívila Austrálii sovětská obchodní delegace a čekalo se uzavření zajímavých kontraktů. Sovětské specialisty studovali na Tasmánii možnosti účasti na výstavbě hydroelektrárny. Sovětské obchodní zastupitelstvo spolupracovalo s firmou Heine, která měla v SSSR své zastoupení. V polovině sedmdesátých let byla založena první australsko-sovětská společnost pro námořní dopravu „Opal Maritime“ v Sydney. Její služby využívalo i Československo pro dopravu vlny. Kromě Canberry byla v Sydney založena pobočka obchodního oddělení při generálním konzulátu. Přípravovalo se zřízení pobočky sovětské banky a vhodná forma zastoupení sovětské obchodní komory. SSSR se pravidelně účastnil Australian International Engineering Exhibition a v roce 1975 se účastnil výstavy asijské.

⁴⁹ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 9, materiál Hospodářské vztahy Austrálie – socialistické státy.

⁵⁰ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 9, materiál Hospodářské vztahy Austrálie – socialistické státy.

ských zemí v Melbourne, kde bylo zřízeno i informační středisko sovětské obchodní komory. Byla připravena první australská výstava v Nachodce. Austrálie se zúčastňovala také veletrhů a výstav v Moskvě. V polovině sedmdesátých let neměl sovětsko-australský obchod větší rozměry, ale připravovalo se rozšíření dalších kontaktů a hospodářské spolupráce. Její součástí měl být i obchod s licencemi a společné podniky. K zaktivizování vzájemných vztahů pak došlo až v polovině osmdesátých let v souvislosti s napětím v politických vztazích na konci let sedmdesátých.

Ostatní státy sovětského bloku také měly navázány v jisté míře obchodní styky s Austrálií. Např. Polsko dováželo vlnu. Dále na Tasmanii zřizovalo společný podnik na výrobu morfinu a dalších výrobků z makovic (Tasmanian Alkaloids Joint Venture Abbot Laboratories). Dojednávala se i spolupráce s australskou firmou o účasti na zpracování kůží.

Bulharsko např. vyváželo hlavně ovčí sýr, ovocné a zeleninové konzervy a některé strojírenské výrobky. Maďarsko hlavně vyváželo zdravotnickou techniku, autopříslušenství a metalurgické zařízení. Austrálii zajímal v Maďarsku trh na zemědělské stroje a zařízení, např. zavlažovací zařízení, stroje na kultivaci a sběr brambor a zeleniny. Austrálie začala vystavovat na mezinárodním obchodním veletrhu v Budapešti.

Podle poznatků ministerstva zahraničního obchodu se jevila v polovině sedmdesátých let být intenzita rozvíjení obchodních a hospodářských vztahů ze strany ostatních zemí sovětského bloku o mnoho větší než tomu bylo ze strany ČSSR. Zejména Sovětský svaz přisuzoval této relaci značný význam a vyvíjel aktivitu i v dalších navazujících oblastech, jako je turistika, doprava, vědecko-technická spolupráce, kultura a to i při časté nepříznivé odezvě a propagandě. Austrálie byla pro všechny země sovětského bloku, viděno i do budoucna, dodavatelem důležitých surovin. Obchodní bilance byla pro země RVHP trvale pasivní. Největším odběratelem zboží z Austrálie byl SSSR.

Obchodní spolupráci s Austrálií měly např. tyto československé firmy: KOVO (vývoz grafických strojů), MOTOKOV (traktory), INVESTA (koželužské stroje), MERKURIA (elektrické ruční nářadí), OMNIA, CHEMAPOL, STROJIMPORT, KOHINOOR, KOOSPOL, JABLONEX, PRAGPOEXPORT (např. nafukovací lehátka, stany), SKLOEXPORT, Čs. hudební nástroje, LIGNA (židle), Československá keramika, DREVOUNIA, EXICO (gumové boty, sportovní obuv-kopačky). Ze zprávy plynulo, že ne všechny podniky a jejich zboží byly úspěšné, u některých položek byl nižší až nízký zájem v Austrálii (např. lehátka aj.) Setrvale úspěšný byl např. JABLONEX.⁵¹

⁵¹ AMZV, fond TO-T Austrálie, Nový Zéland, 1975–1979, kart. 9, materiál Hospodářské vztahy Austrálie – socialistické státy.

7 Kulturní kontakty

V oblasti kultury byly zaznamenány občasné návštěvy, kterým samozřejmě v daných podmínkách československého režimu předcházely velký administrativní prověřovací proces. Archivní materiály především dokládají výměny návštěv umělců. Pro ilustraci, jak takový proces vypadal, uvedme návštěvu australského dirigenta Sira Bernarda Heinze. Byl na pozvání v ČSR ve dnech 2. až 12. listopadu 1958. Absolvoval zde studijní a seznamovací pobyt, bez koncertů. Československá strana pojala jeho návštěvu nakonec jen takto s odůvodněním, že Heinz nemá dobré reference o umělecké kvalitě, a to přitom koncertoval i v SSSR a dalších státech sovětského bloku. Šlo o taktiku komunistické vlády, jak brzdit propagaci západního umění a kultury.⁵² Nicméně B. Heinz dostal z československých státních kulturních institucí několik návrhů na realizaci návštěv československých umělců v Austrálii a byl požádán o zprostředkování podnětů směrem k australským úřadům. Generální konzulát pak měl za úkol v Sydney vysledovat, zda s něčím před úřady vystoupil. Další zprávy v tomto ilustračním příkladu nejsou známy, ale v září 1959 koncertovala v Melbourne Československá filharmonie. Odehrála celkem sedm koncertů. Nejvíce výměnných kulturních akcí bylo právě v oblasti hudby.

Byla zaznamenána i návštěva oficiálního církevního hodnostáře z Československa, prof. Hromádky, který přiletěl do Sydney 9. září 1954. Prof. Hromádka v Austrálii zastupoval ČSR na řádném zasedání výkonného výboru Světové rady církví. Generální konzulát o návštěvě vypracoval informační zprávu, zaslal ji na ministerstvo zahraničí, doplnil ji i o 10 výstřižků z různých místních novin. Návštěva vzbudila v tisku jistý ohlas. Hromádku přivítali představitelé presbyteriánské církve. Dne 10. září 1954 měl Hromádka na největším krytém stadionu v Sydney, v Leichhardt Stadium, pro 2 500 lidí, projev, ve kterém mluvil o míru a potřebě bratrství mezi národy. Pro Čechoslováky to samozřejmě byla návštěva, kterou vnímali velmi kontroverzně, neboť Hromádka oficiálně zastupoval komunistickou vládu. Exulanti dopředu oznamovali, že nesouhlasí s osobností prof. Hromádky. Na uvítání nepřišli a při přednášce na stadiónu se několik lidí snažilo přerušit projev výkřiky. Hromádka měl projev i k členům ke komunistické vládě loajálnímu Československému kroužku a členům židovské obce.⁵³

⁵² AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 2, materiál Závěrečná zpráva o pobytu australského dirigenta Sira Bernarda Heinze v ČSR ze dne 10. 12. 1958.

⁵³ AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 2, materiál Návštěva prof. Hromádky v Austrálii, datováno 14. 9. 1954.

Už v polovině padesátých let byla zaznamenávána na australské straně tendence vytvořit Československo-australskou společnost pro kulturní styky. Konzulát o tom posílal do ČSR zprávy, např. v roce 1956 se projevovaly snahy občanů v Melbourne založit uvedenou společnost. Přípravný výbor o počtu 20 osob, většinou voliči či členové Labour Party, požádal československý konzulát o finanční příspěvek, ale jednání se protáhlo a výbor se nakonec rozešel. Tedy idea byla, ale proces založení společnosti byl delší, vznikla až v průběhu sedmdesátých let. Společnost chtěla spolupracovat s československým ministerstvem kultury.⁵⁴

K málo známým faktům patří existence družebních měst, australského Gosfordu a slovenské Nitry.

V rámci kulturně propagační činnosti konzulát organizoval různé výstavy o Československu, např. výstavu fotografií Československo 1975, výstavku československých poštovních známek. Udržoval kontakty s ministerstvem kultury a školství státu Victoria, např. výstavkou učebních pomůcek, s představiteli Col Joye Enterprises, Panorama Production, ABC, galeriemi, National Film Theatre s cílem uplatnění československých filmů a dalších různých výstav atd.

Československá vláda měla jistý zájem o Austrálii i jako předmět pro některé své výzkumy, především charakteru geografického a etnologického.⁵⁵ V roce 1969 se do Austrálie vydala vědecká expedice Moravského muzea v Brně. Byla to největší výprava v rámci celého sovětského bloku směrem do Austrálie. Výzkum byl podpořen několika československými institucemi a průmyslovými závody, devizové náklady uhradila Fordova nadace v New Yorku. Cílem výzkumu bylo zmapování života aboriginského kmene Rembarrnga, který žije na severu kontinentu v domorodé rezervaci Arnhemská země. Šestičlenný tým vedl Josef Brinke.⁵⁶ Po kontinentu se výprava pohybovala v osvědčeném terénním voze československé výroby Praga V3S. V něm si výzkumníci vozili výstroj, výzbroj a potraviny, jinak se pohybovali ve dvou vozech typu Land Rover, který jim půjčila australská vláda. Cestu zahájili v Sydney a pokračovali v trase dlouhé téměř 7 000 km na sever do přístavu Darwin. Odtud výprava podstoupila náročnou cestu do Arnhemské země, kde pracovala několik týdnů bez kontaktu s civilizací. Českoslovenští vědci zde učinili několik významných objevů. Objevíli řadu nalezišť kamenných

⁵⁴ AMZV, fond TO-T Austrálie, 1945–1959, kart. 2, telegram z Melbourne 12. 8. 1957, věc Československo- australská společnost.

⁵⁵ BRINKE, Josef: *Češi v Austrálii*. In: BLAINEY, Geoffrey: *Dějiny Austrálie*. Praha 1999, s. 216–217.

⁵⁶ Josef Brinke, geograf, specialista na oblast Austrálie a Oceánie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

nástrojů, unikátní skalní malby, setkali se se skupinou Aboriginců, téměř nedotčených civilizací. Po skončení práce se výprava vrátila do Sydney podél východního pobřeží. Do Československa vědci dovezli asi 4 000 kamenných nástrojů, seker, nožů, hrotů k oštěpům apod., kolekci maleb z kůže a dalších 150 předmětů. Z dovezených materiálů byla v roce 1971 v muzeu Anthropos v Brně uspořádána výstava. O výsledcích výzkumu účastníci referovali v odborných časopisech. Došlo i na popularizaci – v televizi byl vysílán několika-dílný film kameramana Jiřího Vrožiny *Za lidmi doby kamenné*. O průběhu celé expedice napsal J. Brinke knihu.⁵⁷ V roce 1986 prováděli v Austrálii výzkumy českoslovenští speleologové.⁵⁸

8 Závěr

Pramenný materiál z provenience ministerstva zahraničních věcí komunistického Československa a jeho generálního konzulátu v australském Sydney poskytuje v základním rozměru vcelku plastický obraz o podobě oficiálních vztahů Austrálie a Československa v podmínkách komunistického režimu v kontextu bipolárně rozděleného světa ve druhé polovině 20. století. I přes odlišné ideologické a politické přístupy oba státy spolu na nejzákladnější platformě komunikovaly po celé sledované období. Pro druhé dvacetiletí komunistického režimu v Československu je doloženo rozšíření vzájemných kontaktů a komunikace. Zájem na širší spolupráci, zejména v hospodářské oblasti, vykazovaly oba státy, jak dokládá na některých vybraných ilustračních příkladech tento text.

RESUMÉ

ČESKOSLOVENSKO-AUSTRALSKÉ VZTAHY VE DRUHÉ POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Studie je zaměřena na nejzákladnější zmapování a prvotní charakteristiku oficiálních vztahů mezi vládami Československé republiky a Australského svazu, s prioritní pozorností na etapu komunistického režimu v Českosloven-

⁵⁷ BRINKE, Josef: *...a znali jen kámen*. Praha 1971.

⁵⁸ V polovině devadesátých let působila v Austrálii expedice geografů z Karlovy univerzity v Praze.

sku ve druhé polovině 20. století. V rámci výkladu jsou ilustračně uvedeny některé konkrétní typy a formy vzájemného zájmu sledovaných států o sebe navzájem a preferované zájmové oblasti a témata československé komunistické vlády z australského života a společenského dění. Jedná se o mikrosondy zacílené do vybraných zájmových oblastí oficiálních vlád obou sledovaných států a jejich institucí.

Základním a dosud historiky nevyužitým pramenným materiálem k danému výzkumnému úkolu jsou písemnosti z provenience Ministerstva zahraničních věcí ČSR a ČSSR a zastupitelského úřadu československé vlády v Austrálii, uložené v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky ve fondech Teritoriální odbory – Austrálie podle stanovených časových úseků. Písemnosti vypovídají o oblastech zájmu československé vlády v případě australské vnitřní a zahraniční politiky, podávají obecnou charakteristiku státu v jednotlivých časových úsecích se zaměřením na počet obyvatelstva, členství v mezinárodních organizacích, zájmové oblasti vývozu a dovozu zboží apod. Dále materiály ilustrují stav oficiálních československo-australských vztahů, přináší generálním konzulátem v Sydney zjištěné informace o počtu a aktivitách československých exulantů.

I přes odlišné ideologické a politické přístupy oba státy spolu na nejzákladnější platformě komunikovaly po celé sledované období. Pro druhé dvacetiletí komunistického režimu v Československu je doloženo rozšíření vzájemných kontaktů a komunikace. Zájem na širší spolupráci, zejména v hospodářské oblasti, vykazovaly oba státy, jak dokládá na některých vybraných ilustračních příkladech tento text.

Klíčová slova: historie, Československo, Austrálie, 20. století, mezinárodní vztahy, bilaterální vztahy, studená válka, emigrace

SUMMARY

CZECHOSLOVAK-AUSTRALIAN RELATIONS IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

The paper aims at the basic and initial characteristic of official relations between governments of the Czechoslovak Republic and Australia, particularly during the Communist era in Czechoslovakia in the second half of the 20th century. It also examines some concrete types and forms of mutual

interest of both states in each other as well as preferred areas and issues of Australian life and social events, which the Czechoslovak Communist government observed. It is a probe into selected interests of both official state governments and their institutes.

The basic and up till now not fully exploited primary sources come from collections of the Ministry of Foreign Affairs of the Czechoslovak Republic and the Czechoslovak Socialistic Republic as well as the Institute of the Czechoslovak government in Australia – they are kept in the Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic in the Territorial collection – Australia according to given period of time. Written sources give evidence of Czechoslovak government's interests as regards Australian domestic and foreign affairs, general characteristic of a state in the given period of time focused on number of inhabitants, a membership in international organisations and information about export and import, etc. Furthermore, materials describe a state of official Czechoslovak-Australian relations and provide data, recorded by the consulate in Sydney, concerning a number and activities of Czechoslovak exiles.

Despite the different ideological and political attitudes, both states communicated with each other at the basic level during the whole examined period. The second twenty years of the Communist regime in Czechoslovakia may be characterized by the growing mutual contacts and communication. The interest in more intensive cooperation, especially in economy, could be found in both states, as it has been showed in this article through some selected examples.

Keywords: Czechoslovakia, Australia, 20th century, international relations, bilateral relations

Translated by Mgr. Hana Ferencová

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: jana.buresova@upol.cz